

УДК 338.436

Шабінський О.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Академії митної служби України***Свдокімова М.О.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИЗНАЧЕННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА – НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРОСЕКТОРА

Стаття присвячена проблематиці пошуку шляхів підвищення рівня економічної безпеки підприємств аграрного сектора України. Найбільш складною проблемою, на думку авторів, є створення фінансово-кредитного механізму, мобілізація кредитних ресурсів для виходу з кризи і стабілізації економіки сільського господарства. Цьому буде сприяти вивчення і впровадження в національну економіку зарубіжного досвіду визначення кредитоспроможності аграрних підприємств, що дасть їм можливість удосконалити існуючі інструменти кредитного забезпечення, а це, у свою чергу, сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки підприємств аграрного сектора.

Ключові слова: позичальник, кредитоспроможність, зарубіжний досвід, критерії вибору клієнтів, методика CAMPARI, систематизація інформації, правило «шести Сі», двофакторна модель.

Шабинский А.В., Евдокимова М.А. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ЗАЕМЩИКА – НАПРАВЛЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОСЕКТОРА

Статья посвящена проблематике поиска путей повышения уровня экономической безопасности предприятий аграрного сектора Украины. Наиболее сложной проблемой, по мнению авторов, является создание финансово-кредитного механизма, мобилизация кредитных ресурсов для выхода из кризиса и стабилизации экономики сельского хозяйства. Этому будет способствовать изучение и внедрение в национальную экономику зарубежного опыта определения кредитоспособности аграрных предприятий, что даст им возможность усовершенствовать существующие инструменты кредитного обеспечения, а это, в свою очередь, будет способствовать повышению уровня экономической безопасности предприятий аграрного сектора.

Ключевые слова: заемщик, кредитоспособность, зарубежный опыт, критерии выбора клиентов, методика CAMPARI, систематизация информации, правило «шести Сі», двухфакторная модель.

Shabynskyy A.V., Evdokimov M.A. FOREIGN EXPERIENCE DETERMINING THE CREDITWORTHINESS OF BORROWERS – DIRECTION OF RAISING ECONOMIC SECURITY AGRIBUSINESS

The article is devoted to the issue of how to enhance the economic security of enterprises of the agrarian sector of Ukraine. The most difficult problem, according to the authors, is to create financial and credit mechanism to mobilize credit for overcoming the crisis and stabilize agricultural economics. This will facilitate the study and implementation of a national economy of international experience for determining the creditworthiness of agricultural enterprises that will enable them to improve existing tools collateral, and this, in turn, will contribute to the economic security of enterprises of the agricultural sector.

Keywords: borrower creditworthiness, international experience, customer selection criteria, methodology SAMRARI, ordering information, generally six «C» two-factor model.

Постановка проблеми. Підвищення рівня економічної безпеки підприємств агросектора залежить від багатьох факторів, серед яких одним із основних є мобілізація кредитних ресурсів та запозичення зарубіжного досвіду визначення кредитоспроможності підприємств, що на сьогодні є проблемним.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора економіки, повернення позичених коштів при наявності кредитоспроможності позичальника займають чільне місце в працях провідних українських вчених, серед яких варто виділити наукові праці В. Алексійчука, Я. Білоусько, В. Гейця, О. Гудзь, М. Дем'яненко, С. Колотухи, І. Лагутіна, І. Луїна, М. Маліка, Л. Мармуль, А. Мороза, П. Саблука, П. Стецюка, А. Чупіса та ін. Але окремі питання щодо подальшого вдосконалення методики визначення кредитоспроможності агропідприємств та впливу цих питань на показники рівня економічної безпеки в цій галузі економіки недостатньо вивчені й вимагають ґрунтовного дослідження. Особливої уваги заслуговує вивчення досвіду методів визначення кредитоспроможності в працях зарубіжних дослідників.

Постановка завдання. Дослідити доцільність впровадження нетрадиційних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника – сільськогосподарського підприємства, як одного із напрямів покращення показників рівня забезпечення економічної безпеки підприємств агросектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека держави – це такий стан економіки й інструментів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, збалансований, соціально-спрямований розвиток країни в цілому, достатній економічний потенціал навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесах. Ми схилиємося до такого узагальнюючого трактування національної економічної безпеки, але при цьому конкретизуємо, що економічна безпека підприємств аграрного сектора – це такий сталий стан розвитку аграрної сфери економіки, за якого задовольняється необхідний мінімум потреби у відповідній продукції сільського господарства, сировині для інших сфер економіки, включаючи потреби соціального, продовольчого забезпечення та формування страхових запасів на випадок форсмажорних ситуацій та під час дії внутрішніх і зовнішніх загроз.

Щоб дана економічна категорія відповідала цим вимогам, необхідно, щоб підприємства аграрного сектора були достатньо забезпечені фінансовими ресурсами. У той же час, наявна організація сільськогосподарського виробництва на сьогодні не сприяє розбудові адекватної новим умовам системи фінансування його розвитку, оскільки сільськогосподарські підприємства всіх форм власності протягом тривалого часу працюють в умовах гострої нестачі фінансових ресурсів. Крім того, більшість господарств уже вичерпали можливості самофінансування, а відтак не можуть забезпечити власними коштами організації конкурентоспроможного виробництва. За цих умов першочергового значення набуває залучення фінансових ресурсів на кредитній основі.

Водночас високі відсоткові ставки за кредитами комерційних банків, половинчасті заходи в реформуванні відносин власності на землю, цілковите погіршення матеріального та фінансового стану сільськогосподарських підприємств у процесі перетворень стали чинниками, що обмежують можливість залучення кредитних ресурсів у сільськогосподарський виробничий процес.

Певною мірою негативні наслідки недоступності кредитів були пом'якшені такими бюджетними інструментами, як безвідсоткові позики, авансування під майбутній урожай за державним замовленням, товарні кредити (пально-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, насіннєвим матеріалом, запасними частинами тощо). Але після ліквідації інституту державного замовлення знову гостро постала потреба у відновленні системи банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників, особливо на виробничі витрати в період масових польових робіт.

Специфіка агропромислового виробництва, зокрема сільського господарства, накладає певний відбиток на кредитні відносини. Серед економістів-аграріїв, як і серед працівників кредитних установ, не виникає заперечень щодо необхідності врахування особливостей АПК при формуванні кредитних відносин.

Річ у тім, що специфіка кредитування сільськогосподарських товаровиробників визначається особливостями відтворювального процесу в галузі і полягає в тісному взаємозв'язку процесу відтворення в сільському господарстві з природними умовами, який визначає чітку періодизацію процесу виробництва та унеможливлення перерви в ньому, що викликає потребу в забезпеченні надання кредитів для товаровиробників галузі в чітко визначений час і в повному обсязі; уповільнений оборот капіталу, що потребує збільшення термінів залучення кредитних ресурсів та зниження плати за кредит; нееквівалентність обміну і низький рівень прибутковості сільськогосподарського виробництва потребує зменшення плати за кредит; низький рівень технічного оснащення виробництва при високому рівні знеш-

ності техніки й використанні застарілих технологій потребує кредитного забезпечення інвестиційного характеру; підвищений рівень ризиковості галузі потребує застосування адекватного рівня страхового захисту [1].

Наявність сезонних потреб у додатковому оборотному капіталу викликає об'єктивну необхідність кредиту, за рахунок якого агропідприємства покривають різницю між загальною потребою у фінансових ресурсах і їх наявними власними обсягами, забезпечують стабільні умови господарської діяльності і виступають балансовим чинником формуванням фінансових ресурсів [2]. Але, як показали наші дослідження, обсяги кредитування аграрного сектора в останні роки, коли відбувалося зростання ВВП, яке перевищувало річні темпи інфляції, збільшувалися щорічно на 33% при збільшенні зростання обсягів кредитування економіки в цілому на 57%, а частина кредитів в АПК у загальному обсязі кредитування мала тенденцію до зниження, що вплинуло і на зменшення обсягів кредитування економіки держави в цілому. Тобто, на підставі таких показників можна зробити загальний висновок, що під час економічного зростання банківська система кредитує не сільськогосподарські підприємства, які нею визнані ризикованими, а інші суб'єкти економіки, іншими словами, загальне скорочення обсягів кредитування відбувається за рахунок обмеження кредитування агросектора [3].

За прогнозами уряду, для безперебійного функціонування на період до 2015 року сільськогосподарські підприємства повинні одержати кредити, розміри яких показані в таблиці [4].

Як показують дані цієї таблиці, хоч кожного року сільському господарству вдавалося отримати короткострокових кредитів фактично навіть більше, ніж прогнозованих, але питома їх вага в загальному обсязі кредитування складає лише 6% [5; 6].

У більшості країн світу 70% кредитного забезпечення сільськогосподарського виробництва припадає на банківські кредити. За цих умов обсяг банківського кредитного забезпечення для аграрного сектора України має бути в межах 10-12 млрд грн [7]. У цьому зв'язку виникає велика проблема своєчасного повернення кредитів сільськогосподарськими підприємствами. В Україні розроблена і використовується значна кількість методик оцінки кредитоспроможності, вони базуються на закордонному досвіді, але мають і свою специфіку. У цілому їх можна віднести до групи, що оцінює позичальника. Нормативні показники оцінки кредитоспроможності позичальника закладено в Положеннях НБУ «Про кредитування» [8], «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» [9]. Згідно з Положенням НБУ «Про кредитування», одним з головних принципів кредитної діяльності є забезпеченість кредиту, що означає, у першу чергу, недопущення збитків від

Таблиця
Динаміка фактичних і прогнозованих обсягів залучення кредитів у сільське господарство, 2006-2015 рр. млн грн

Показники	Обсяг кредитів за роками											
	2006 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2012 р.		2015 р.	
	факт	факт	прогноз	факт	прогноз	факт	прогноз	факт	прогноз	факт	прогноз	
Сума кредитів	12700	28426	17000	24688	18500	26808	20000	34344	30000			
У тому числі: довгострокові	4700	1689	7500	1689	9000	3238	12000	3247	18000			
коротко- та середньострокові	8000	26737	9500	22999	9500	23579	8000	31097	12000			

неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника [10].

У різних країнах накопичений свій досвід оцінки ліквідності балансів і кредитоспроможності, а в застосовуваних показниках є істотні відмінності. Один із таких підходів, що претендує на комплексність, заснований на системі показників, використовується американськими фахівцями та має назву «шести Сі», де критерії відбору клієнтів позначені словами, котрі починаються на букву «сі»: character (характер особистості позичальника, репутація); capacity або each flow (спроможність вчасно повернути кредит, фінансові можливості); capital (капітал, майно, величина акціонерного капіталу); collateral (забезпечення, види та вартість активів); conditions (економічна кон'юнктура та її перспективи); control (контроль, відповідність кредитної заявки опису кредитної політики банку).

Таким чином, менеджери кредитних відділів американських банків при підготовці кредитних меморандумів складають детальний звіт не тільки про основні характеристики діяльності позичальника (загальні відомості, дані про керівництво та його зміни, рейтингова оцінка акцій, облігацій і векселів, фінансові результати, інші кредитори), а й про галузь, де він працює, характер ринку його продукції та ін., причому такий меморандум складають за стандартною схемою з конкретними висновками-ропозиціями менеджера, а його використання дає змогу мати чітке й повне уявлення про характер і діяльність позичальника [11].

В англомовній літературі розроблені й використовуються сім принципів кредитування [12], що позначаються абrevіатурою CAMPARI, котра утворилася з початкових букв таких слів: С – character –

характеристика або репутація позичальника (його особисті якості); А – ability – здатність клієнта до повернення кредиту; М – margin – очікувана банком дохідність (маржа) кредитної операції; Р – purpose – мета (ціль), для чого береться позика; А – amount – загальна сума кредиту; R – return – умови повернення позики; І – insurance – страхування ризику неповернення кредиту.

Методика CAMPARI полягає в почерговому виділенні з кредитної заявки і фінансових документів, що додаються, найсуттєвіших чинників, які визначають діяльність клієнта в їх оцінці та уточненні після особистої зустрічі з клієнтом.

У виданому в Англії посібнику з банківських послуг [13] зазначається, що ключовим словом, де сконцентровані вимоги при видачі кредитів позичальникам, є термін «PARTS», що включає: Р – purpose – призначення, мета кредиту; А – amount – сума, розмір кредиту; R – repayment – оплата, повернення заборгованості основного боргу та процентів; T – term – термін; S – security – застава, забезпечення кредиту.

В англійських клірингових банках застосовують також систему оцінки клієнта PARSER: Р – Person – інформація про особу – потенційного позичальника, його репутація; А – Amount – обґрунтування суми кредиту; R – Repayment – можливості погашення кредиту; S – Security – оцінка забезпечення; E – Expediency – доцільність кредиту; R – Remuneration – винагорода банку (процентна ставка) за ризик надання кредиту.

В Японії крім загальноприйнятих фінансових показників застосовують коефіцієнти власності (відношення власного капіталу до підсумку балансу, співвідношення позиченого та власного капіталу,

співвідношення довгострокової заборгованості до власного капіталу, відношення іммобілізованого капіталу і довгострокової заборгованості).

Комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності та якості кредиту можна здійснити також і за допомогою синтезованого показника – рейтингу, вираженого в балах. Рейтинг кредитоспроможності дає більш цілісне уявлення про якість потенційного позичальника і може виступати завершальним етапом у кредитному аналізі. Так, рейтингові моделі (моделі бальної оцінки) ділять позичальників на поганих і добрих, а моделі прогнозування намагаються виокремити фірм-банкрутів від стійких компаній. Хоча такого роду моделі рідко застосовують для прийняття остаточних рішень, вони можуть бути корисними як засоби систематизації інформації та підготовки до прийняття рішень [13].

З метою визначення кредитоспроможності клієнтів банку, оцінки ризикованості та класифікації кредитів широке практичне застосування має модель CART (Classification and Regression Trees) [13]. Це непараметрична модель, основними перевагами якої є можливість широкого застосування, доступність для розуміння і незначна трудомісткість розрахунків, хоча при побудові таких моделей застосовують складні статистичні методи.

Принцип аналізу за цією моделлю полягає в тому, що компанії-позичальники поділяються на «гілки» залежно від значень вибраних фінансових коефіцієнтів, кожна «гілка» дерева, у свою чергу, поділяється на «гілки» відповідно до інших коефіцієнтів. Відповідно ж до порогового значення обраного показника проводиться розподіл підприємств на такі, що потенційно можуть стати банкрутами (В), такі, що мають доволі стійкий фінансовий стан (N). Точність класифікації становить близько 90%, що в свою чергу, непогано.

Недоліками класифікаційних (статистичних) моделей є переоцінка ролі кількісних чинників і недооцінка особистісних відносин, свавілля вибору системи базових кількісних показників, висока чутливість до викривлення (недостовірності) вихідних даних (зокрема, фінансової звітності, що найбільш характерно саме для українських підприємств-позичальників), порівняльна громіздкість. Отже, слід пам'ятати, що кредитна угода не просто механічний акт, а складний процес, в якому важливі не тільки технічні аспекти, але й людські стосунки між сторонами.

Отже, сучасні підходи до методології аналізу кредитоспроможності позичальника у комерційних банках базуються на комплексному застосуванні кількісних і якісних показників: класифікаційні (статистичні методи оцінки), до яких належать бальні системи оцінки (рейтингові методики) і моделі прогнозування банкрутств (що базуються на MDA – Multiple Discriminate Analysis – множинному дискримінантному аналізі) та моделі комплексного аналізу (на основі «напівемпіричних» методологій, тобто, які базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту: «правила шести Сі», CAMPARI, PARTS, PARSER та ін.).

Група економістів під керівництвом В.В. Вітлінського розробила власну модель оцінки кредитоспроможності [14], в якій поточний фінансовий стан позичальника характеризується лише двома показниками – коефіцієнтами ліквідності та фінансової стійкості. Адже, як зауважують самі автори, прогноз виникнення заборгованості за кредитом при використанні двофакторної моделі не відрізняється високою

точністю. Аналогічно здійснюється оцінка кредитоспроможності в Російській Федерації, де використовується методика Асоціації російських банків. Методи оцінки, які застосовують російські банки, різні, адже вони також базуються на коефіцієнтах ліквідності та фінансової незалежності.

Огляд відомих зарубіжних методик оцінки кредитоспроможності свідчить про те, що на Заході велика увага приділяється вивченню репутації позичальника, його моральним якостям, кваліфікації та майстерності управління фірмою, а також наявності власного капіталу, наявності забезпечення, можливості погашення. Так, в англійських банках – це системи оцінки PARSET і CAMPORI, в американських – правило «Шести Сі».

У сучасній вітчизняній економічній науці поряд із традиційним підходом до оцінки кредитоспроможності позичальника окремі аналітики пропонують приділяти увагу оцінці майбутньої кредитоспроможності клієнта, а саме можливості позичальника генерувати грошові потоки, що є первинним джерелом погашення кредиту.

Критерії оцінки кредитоспроможності позичальника адаптовано до умов аграрної сфери.

Висновки з проведеного дослідження. Для забезпечення економічної безпеки підприємств аграрного сектора держава повинна створити стабільну і міцну систему фінансово-кредитних структур для сприяння ефективного ресурсного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, підтримки державної політики формування нових фінансових відносин на селі, прогресивних форм фінансової підтримки, ведення господарства з урахуванням світового досвіду роботи банків аграрного розвитку. Залучення позичених джерел формування фінансових ресурсів – кредитів – генерує нові проблеми, а саме: одержані кредити необхідно своєчасно повертати. Для цього агропідприємства повинні бути кредитоспроможними.

У статті розглядається зарубіжний досвід визначення кредитоспроможності підприємств аграрного сектора та доцільність його примінення в національній аграрній галузі.

Автори зупиняються на висвітленні цього питання на прикладі американських, англійських, японських та російських банків. Огляд зарубіжних методик оцінки кредитоспроможності свідчить про те, що на Заході велика увага приділяється вивченню репутації позичальника, його моральних якостей, кваліфікації та майстерності управління, а також наявності власного капіталу та наявності забезпечення, можливості погашення. В англійських банках – це система оцінки PARSET і CAMPARI, в американських – правило «Шести Сі».

Автори приходять до висновку що, враховуючи зарубіжний досвід визначення кредитоспроможності та керуючись існуючими методиками в національній економіці, можна досягти оптимальних варіантів рішення цих питань, що буде позитивно впливати на підвищення показників економічної безпеки підприємств аграрного сектору України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аранчій В.І. Особливості банківського кредитування аграрних товаровиробників в сучасних умовах / В.І. Аранчій // Наукові праці Полтав. держ. аграр. акад. [«Економічні науки»]. – Полтава: ПДАА. – 2011. Т.1, Вип. 2. – С. 3-6.
2. Непочатенко О.О. Сучасний стан і перспективи короткострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств / О.О. Непочатенко, О.В. Яковенко // Зб. наук. праць Уман. держ. аграр. ун-ту / редкол.: А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. – Умань, 2009. – Вип. 70, Ч. 2: Економіка. – С. 130-135.
3. Гудзь О.Є. Модернізація банківської кредитної політики при обслуговуванні агроформувань // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільськогосподарства: Економічні науки. Вип. 126. – Харків: ХНТУСГ, 2012 р. – 325 с. – С. 10-18.
4. Вашик М.С. Проблеми довгострокового кредитування сільськогосподарських товаровиробників / М.С. Вашик // Вісник Харк. нац. аграр. ун-ту ім. В.В. Докучаєва: Економічні науки № 13. – Харків: ХНАУ, 2013 р. – С. 198-203.
5. Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.» від 19 вересня 2007 р. № 1158.
6. Офіційний сайт НБУ / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
7. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексеичук, А.Г. Борщ та ін.; За ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С. 150.
8. Про кредитування: Постанова правління НБУ від 28 вересня 1995 р. № 246 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rada.kiev.ua>.
9. Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджено постановою Правління НБУ від 6 липня 2000 р. № 279 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. – № 9. – С. 54-73.
10. Єфіменко Н.М. Кредитоспроможність позичальника як інструмент визначення кредитного ризику / Н.М. Єфіменко // Наук. вид. ІАЕ УААН «Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК». Ч. 3: «Фінанси і фінансова інфраструктура АПК». – К., 2001. – С. 75.
11. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Пер. с англ. 2-го изд. – М.: «ДелоЛтд», 1995. – 768 с.
12. Кредитование (рекомендовано Институтом банковского дела): Пер. с англ. / Под ред. М.А. Гольцберга, Л.М. Хасан-Бек. – К.: Торгово-издательское бюро ВНУ, 1994. – 384 с.
13. Синки Джозеф. Управление финансами в коммерческих банках. Пер. с англ. 4-го перераб. изд. / Под ред. Р.Я. Левиты, Б.С. Пинскера – М.: Catallaxy. 1994. – 820 с.
14. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. / За ред. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во «Знання», 2000. – С. 203.